

Editör
Prof. Dr. **Abdullah Özen**

GEÇMİŞTEN GELECEĞE VETERİNER HEKİMLİĞİ

Aradığınız tüm tıp kitapları bu adreste

www.guneskitabevi.com

- 20 konu başlığı
- 12 konusunda otör yazar
- Yüzlerce resim

**GÜNEŞ TIP
KITABEVLERİ**

GEÇMİŞTEN GELECEĞE VETERİNER HEKİMLİĞİ

Editör

Prof. Dr. Abdullah Özen

Fırat Üniversitesi Veteriner Fakóltesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

GÜNEŞ TİP KİTABEVLERİ

Geçmişten Geleceğe Veteriner Hekimliği

Copyright © 2024

Bu Kitabın her türlü yayın hakkı **Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.**'ne aittir. Yazılı olarak izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden kısmen veya tamamen kopya edilemez; fotokopi, teksir, baskı ve diğer yollarla çoğaltılamaz.

ISBN 978-625-6065-24-6

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Yılmaz

Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Polat Yılmaz

Yayın Danışmanı ve Tıbbi Koordinatör: Dr. Ufuk Akçıl

Yayına Hazırlama: Güneş Dizgi-Grafik Tasarım Birimi

Baskı: Ayrintı Basım Yayın ve Matbaacılık Hiz. San. Tic. A.Ş.
Saray Mahallesi 126. Cadde No: 20 Kahramankazan / Ankara
Telefon: 0312 802 00 53-54
Sertifika No: 49599

UYARI

Medikal bilgiler sürekli değişmekte ve yenilenmektedir. Standart güvenlik uygulamaları dikkate alınmalı, yeni araştırmalar ve klinik tecrübeler ışığında tedavilerde ve ilaç uygulamalarındaki değişikliklerin gerekli olabileceği bilinmelidir. Okuyuculara ilaçlar hakkında üretici firma tarafından sağlanan ilaca ait en son ürün bilgilerini, dozaj ve uygulama şekillerini ve kontraendikasyonları kontrol etmeleri tavsiye edilir. Her hasta için en iyi tedavi şeklini ve en doğru ilaçları ve dozlarını belirlemek uygulamayı yapan hekimin sorumluluğundadır. Yayıncı ve editörler bu yayından dolayı meydana gelebilecek hastaya ve ekipmanlara ait herhangi bir zarar veya hasardan sorumlu değildir. Bölümlerin içerik ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

GENEL DAĞITIM GÜNEŞ TIP KİTABEVLERİ

ANKARA

M. Rauf İnan Sokak No: 3
06410 Sıhhiye / Ankara
Tel: (0312) 431 14 85 • 435 11 91-92
Faks: (0312) 435 84 23

İSTANBUL

Gazeteciler Sitesi Sağlam Fikir Sokak
No: 7 / 2 Esentepe / İstanbul
Tel: (0212) 356 87 43

KADIKÖY

Rasimpaşa Mah. İskele Sokak
No: 4 / A Kadıköy / İstanbul
Tel: (0216) 546 03 47

www.guneskitabevi.com
info@guneskitabevi.com

İçindekiler

Yazarlar	v
Önsöz	vii

KISIM 1: GENEL HATLARIYLA VETERİNER HEKİMLİĞİ

BÖLÜM 1: Veteriner Hekimliği Mesleğinin Tanımı ve Gelecek Projeksiyonu	3
<i>Ayşe Menteş</i>	
BÖLÜM 2: Veteriner Hekim Terimi	7
<i>Ali Yiğit</i>	
BÖLÜM 3: Beyaz Önlük	11
<i>Savaş Volkan Genç</i>	
BÖLÜM 4: Veteriner Hekimliğinde Amblem	15
<i>Gökhan Aslım</i>	
BÖLÜM 5: Türkiye’de Veteriner Hekimliği Eğitiminin Güncel Durumu.	25
<i>Berfin Melikoğlu Gölcü</i>	
BÖLÜM 6: Veteriner Hekimliğinde İstihdam Alanları	33
<i>Şule Sanal</i>	
BÖLÜM 7: Deontoloji Kavramı ve Hekimlik (Sağlık) Meslekleri Açısından Önemi.	47
<i>Ayşe Menteş</i>	

KISIM 2: VETERİNER HEKİMLİĞİN TARİHSEL EVRİMİ

BÖLÜM 1: İnsan-Hayvan İlişkisinin Tarihsel Evrimi ve Uygarlık Tarihinde Hayvan	53
<i>Savaş Volkan Genç</i>	
BÖLÜM 2: Evcilleştirme ve Veteriner Hekimliğin Doğuşu	61
<i>Savaş Volkan Genç</i>	
BÖLÜM 3: Denge	73
<i>Abdullah Özen</i>	
BÖLÜM 4: Tedavi Kavramı, Tedavi Yaklaşımlarının Tarihsel Evrimi (Dini-Sihri, İçgüdüsel, Deneysel, Bilimsel Tedavi)	81
<i>Rağsan Özen</i>	

İçindekiler

BÖLÜM 5: Klasik Dönemde Tıpta ve Veteriner Hekimliğinde Temel Bilimlerin Yeri ve Önemi	87
<i>Gökhan Aslım</i>	
BÖLÜM 6: Klinik Öncesi Bilimler	97
<i>Ali Yiğit</i>	
BÖLÜM 7: Mikroorganizma, Bulaşma ve İzolasyon	107
<i>Erhan Yüksel, Özlem Yüksel</i>	
BÖLÜM 8: Koruyucu Veteriner Hekimliği Hizmetlerinin Tarihi ve Önemi	115
<i>Özlem Yüksel, Erhan Yüksel</i>	
BÖLÜM 9: Gıda Hijyeni, Veteriner Halk Sağlığı, Tek Tıp	133
<i>Berfin Melikoğlu Gölcü</i>	
BÖLÜM 10: Hayvan Yetiştiriciliği ve Islahı	145
<i>Şule Sanal</i>	
BÖLÜM 11: Hayvan Besleme ve Beslenme Hastalıkları	151
<i>Abdullah Eryol</i>	
BÖLÜM 12: Dünyada ve Türkiye’de Bilimsel Veteriner Hekimliğin Doğuşu	157
<i>Berfin Melikoğlu Gölcü</i>	
BÖLÜM 13: Veteriner Hekimliği Tarihinde İz Bırakanlar	169
<i>Seda Çavuş Alan</i>	

Yazarlar

Prof. Dr. Abdullah Özen

Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Prof. Dr. Ali Yiğit

Dokuz Eylül Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Prof. Dr. Ayşe Menteş

Harran Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Prof. Dr. Berfin Melikoğlu Gölcü

19 Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Prof. Dr. Rahşan Özen

Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Prof. Dr. Şule Sanal

19 Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Doç. Dr. Erhan Yüksel

Cumhuriyet Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Doç. Dr. Gökhan Aslım

Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Doç. Dr. Özlem Yüksel

Cumhuriyet Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Savaş Volkan Genç

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Yazarlar

Dr. Öğr. Üyesi Seda Çavuş Alan

Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Dr. Abdullah Eryol

Erzurum Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Önsöz

Bir grup veteriner hekimliğı tarihi araştırmacısı olarak hem klasik, hem güncel; hem yüzeysel, hem derin; hem akademik hem popöler olan; hem yeni başlayanın hem de merak edenin, yararlanabileceğı bir eser ortaya koymak için yola çıktık. Anlatacak çok şey vardı; ne ki hepsini anlatamadık. En nihayetinde, ataların dediğini yaptık; bir avuç buğday aldık, koca bir ambardan. Olabildiğı kadarını huzura getirdik. Yararlı olması dileğıyle.

Kitabın ortaya çıkmasına katkısı olan Emre Gölcü, Beyza Berfin Şener ve emeğı geçen herkese teşekkür ederim.

Abdullah Özen

Döneminde “ahır beyi” olarak bilinen bir görev var idi. Bu görevi yürütenler aynı zamanda hayvan hastalıklarının tedavisinden de sorumluydular. İmrahor teriminin Arapçada ahır beyi anlamındaki “*emir’ül ahur*”dan köken almış olması muhtemeldir.

Baytar terimin Yunancadan köken aldığını savunan kaynaklar da mevcuttur. Bu kaynaklara göre, Grekçe at hekimi anlamında kullanılan “*hippiatroi, hippiatrois*” sözcükleri önce Süryanice’ye “*pyatra*” olarak, oradan da Arapça’ya “*biyatr*” şeklinde geçmiştir. Bu sözcük zaman içerisinde baytar halini almıştır.

Türkiye’de 1937 yılına kadar veteriner hekimler için “*baytar*”, mesleği tanımlamak için de “*baytarlık*” teriminin kullanıldığı, ancak “*Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilât Kanunu*”na (Tarım Bakanlığı Görev ve Teşkilat Kanunu) göre oluşturulan teşkilat birimlerinden “*Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü*” ile baytar yerine ilk defa “*veteriner*” terimi kullanıldığı ifade edilmektedir. 1938’den itibaren mesleğe ilişkin bütün resmi tanımlamalarda “*veteriner hekim*” ve “*veteriner*” terimlerinin kullanılması yasal zemin kazanmış, 1954’te çıkarılan 6343 sayılı Kanun (“*Veteriner Hekimliği Meslekinin İcrasına, (Türk) Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tazvına ve Göreceği İşlere Dair Kanun*”) ile de bu terimlerin kullanımı net olarak tanımlanmıştır.

Kaynaklar

- Brill, L.N.E. (2011). Ubiquitous Mulomedici: The Social, economic and agronomic significance of the veterinarian to the Roman World. University of Victoria, Thesis on Master of Arts.
- Crittenden M. (2016). Horse-Doctors in The Roman Empire. University of Kent, England (Partial fulfillment for the degree of Bachelor of Arts), Project of Animals in The Ancient World: Ancient Veterinary Medicine, Supervisor: Dr. Petty Baker).
- Dodds, W.J. (1995). Veterinary Medical Specialization, Bridging Science and Medicine. Academic Press Inc. USA.
- Dunlop, R.H., Williams, D.J. (1996). Veterinary Medicine: An Illustrated History, Mosby Year Book, Inc., Missouri, USA.
- Erk, N. (1959). Tarih boyunca veteriner hekime verilen adlar. Türk veteriner Hekimleri Derneği Dergisi, 151:189-194.
- Hyland, A. (2003). The horse in the Ancient World, Sutton Publishing.
- Özgür, A. (1997). Veteriner hekim terimi üzerine tarihsel bir araştırma. AU Veteriner Fakültesi Dergisi, 44(1-8):97-104.
- Smithcors, J. F. (1957). Evolution of The Veterinary Art, A Narrative Account to 1850. Erişim Tarihi: 10.09.2019, Erişim: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015004413582&view=lup&seq=10>
- Wilkinson, L. (1992). Animals and Disease. An Introduction to the history of comparative medicine. Cambridge University Press, New York.
- Yaşar, A. (2009). Veteriner Hekimliği Tarihi Ders Notları. Konya.

Şekil 1-2 • Amerika Veteriner Hekimleri Birliği'nin eski (sol) ve yeni (sağ) amblemi (<http://www.adrianorosa.com/portfolios/11/>).

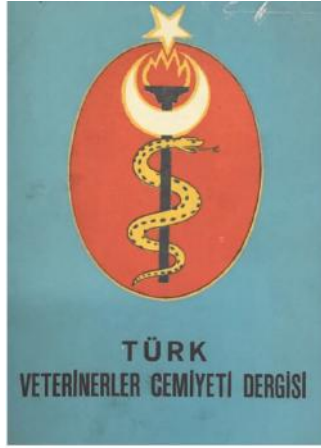

Şekil 3 • Alfort Veteriner Okulu'nun amblemi (Historia Medicinae Veterinariae, 1979).

Veteriner Hekimliği Ambleminin Gelişim Sürecinde Yılan Figürü

Amblemler çok eski devirlere dayanan sembol kısaltmalarıdır. Günümüzde veteriner hekimliği mesleğini temsil eden çok sayıda amblem bulunmaktadır. Sağlık ile ilgili kurum ve kuruluşların amblemlerinde yer alan tasvirlerde, farklı medeniyetlerdeki yılan inancının etkileri karşımıza çıkmaktadır. Hayvan sembolleri içerisinde yılan imgesi, küçük toplumsal gruplardan gelişmiş uygarlıklara kadar çok önemli anlamlar taşıdığı gibi, pek çok ulusun mitolojisinde yer almakta ve semavi dinlerin hikâyelerinde de önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antik çağlardan günümüze kadar pek çok medeniyette sağlık, hekimlik ve ebedi yaşam ile ilişkilendirilen yılanın, dünyada ve ülkemizde sağlık ile ilgili meslek ve kurumların kullandığı amblemlerin hepsinde yer alan bir figür olduğu görülmektedir. Bu amblemlere bakıldığında ise yılan çoğu zaman ağaca, dala, sopaya, asaya, meşaleye, kaleme, kadehe, kendine veya birbirine sarılmış şekilde sembolize edilmektedir.

Şekil 10 • Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi Nisan 1942 yılı kapağı (Türk Veterinerler Cemiyeti, 1942)

zemin üzerine meşaleye sarılı sarı yılan” olarak hazırlanan bu taslak, Veteriner Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Süreyya Tahsin Aygün’ün önerisi üzerine, ay ve yıldız eklenmek suretiyle son şekline kavuşturulmuştur (Şekil 9). Daha sonra bu rozet Öğrenci Derneği tarafından tasarlanan rozet ile karşılaştırılmış, Öğrenci Derneği’nin hazırladığı rozet daha çok beğenilmiştir. Mesleğin farklı kademelerindeki insanların da görüşlerine başvurulduktan sonra Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi (*Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*), 1942 yılının ilk sayısından itibaren dış kapağına Veteriner Fakültesi Öğrenci Derneği’nin hazırladığı rozeti basmış (Şekil 10) ve ilerleyen sayılarda da bu rozetle yayın hayatına devam etmiştir.

Veteriner Hekimleri Derneği’nin, 1946 yılında yapılan kongresinde kabul ettiği bu rozet, zaman içerisinde ulusal bir amblem haline gelmiş, takip eden yıllarda tasarlanan ve kullanılan veteriner hekimliği amblemlerinde de ilhan kaynağı olmuştur. Koç ve Küçükaslan (2008) ayrıca, Ahmet Noyan’ın yaptığı amblem tasarımı kullandığı meşaleyi, halkı ve öğrencileri aydınlatma özelliğini vurgulamak amacıyla kullandığını belirtmişlerdir. Prof. Dr. Ahmet Noyan, tasarladığı ve “*Türk Veteriner Hekimleri Rozeti*” olarak seçilen rozetin, geometrik bir tasarım olduğunu, ovale yakın fakat enine fazlaca basık olmayan ve biçimli şekilde olduğunu belirtmektedir. Amblemde kullanılan bu oval şekil; incelik ve devamlı hareket anlamlarını taşımaktadır.

Türk Veteriner Hekimliği amblesinin fon rengi bordodur, fonun içinde fon renginden daha açık renkte kırmızı tonlarda puanlar yer almaktadır. Fonda yer alan bordo, taşıdığı temel renk özelliğinin yanında aynı zamanda sağlığı da temsil etmektedir. Amblem içerisindeki diğer karak-

Kamu (Devamı)				
Kurum	İlgili Mevzuat	Çalışma Alanı	Görev Tanımı	En Düşük Aylık Maaş (2024 Yılı İçin)
Belediyeler	6343 sayılı Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına Dair Kanunu 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 1593 sayılı Hıfzıssıhha Kanun,	Hayvan sağlığı Gıda güvenliği Veteriner halk sağlığı Hayvan refahı Çevre sağlığı	Salgın hayvan hastalıkları mücadele, Hayvanlara aşı, muayene ve tedavi işlemlerini yapmak, Belediye sınırları içindeki hayvan tedavi kliniklerini yetkisi dâhilinde denetlemek ve gerekli yasal işlemleri yapmak İl Gıda ve Tarım Müdürlüğü yetkilerinin talebi üzere ev ve süs hayvanlarının satışını yapan kişilere kurs açıp gerekli eğitimi vererek sertifikalandırmak, Salgın hayvan hastalıklarının insanlara bulaşmasını önlemek için gerekli tedbirleri almak, Şikâyetleri değerlendirerek gerekli işlemleri yapmak Kurban Bayramı zamanlarında biriminin veteriner hekimlik hizmetlerini yapmak, Hayvanların aşılama, kısırlaştırma işlemlerini yapmak, İlaçlama personeline gerekli eğitimi uygulamalı olarak öğretmek, Belediye Veterinerlik İşleri Müdürlüğü Veteriner Hekimlik görevini ilgilendiren görev ve sorumlulukları yerine getirmek.	44.650 TL

Salgın hayvan hastalıklarının önlenmesi amacıyla 1893'te “*Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Komisyonu* (Hayvan Sağlık Zabıtası Komisyonu)” kurulmuş ve 18 maddelik “*Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Talimatnamesi* (Hayvan Sağlık Zabıtası Yönetmeliği)” hazırlanarak Bursada askeri veteriner hekimlerce uygulanması sağlanmıştır. 6 Eylül 1893 tarihinde yayımlanan “*Mülkiye Baytarları Nizamnamesi* (Sivil Veteriner Hekimliği Tüzüğü)”inde ise veteriner hekimliği yapabilmek için gereken özellikler ile özlük hakları ile ilgili konular düzenlenmiştir.

Veteriner hekimlerin görev ve sorumlulukları ilk kez 4 Haziran 1937 tarihinde kabul edilen “*Ziraat Bakanlığı Görev ve Teşkilât Kanunu*”nda şu şekilde belirtilmiştir:

- Hayvanların sağlığını korumak
- Hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar yönünden hayvanları ve hayvansal ürünleri zararsız hale getirmek
- Her türlü hayvan gıdasını ve barınağını kontrol etmek
- Hayvan hastalıkları ile mücadelede kullanılan aşı, serum vb. biyolojik maddeleri muayene etmek
- Evcil hayvanların niteliklerini, verimlerini ve sayılarını artırmak

Bu dönemde de salgın hayvan hastalıklarının verdiği büyük sıkıntı nedeniyle öncelik bu hastalıklarla mücadele konusundaki düzenlemelere verilmiştir.

Veteriner hekimliği mesleği ile meslek örgütlerini tanımlayan; görev ve sorumluluklarını bildiren 6343 sayılı “*Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına, Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun*” 9 Mart 1954 tarihinde kabul edilmiştir.

Bu kanunun kabulünden önce veteriner hekimlerin çok sıkıntı çektikleri ifade edilmektedir. Eğitim almamış kişilerin kendilerine “baytar” diyerek, mesleği ampirik şekilde yapmaları önlenememiş; yargıya intikal eden durumlarda da mahkemeler veteriner hekimlik uygulamalarını tanımlayan bir yasa olmadığı için karar alamamışlardır.

Diğer sağlık bilimlerinde olduğu gibi veteriner hekimliği açısından da “meslekî uygulamalar sırasında ve günlük yaşamda uymak ve uygulamak zorunda olduğumuz kuralların, tutum ve davranışların bilgisi” olarak tanımlanan deontoloji konusu, 9 Temmuz 1994 tarih ve 21985 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan “Veteriner Hekimliği Deontoloji Yönetmeliği⁶” ile yasal dayanak da kazanmıştır. “Türk Veteriner Hekimleri Birliği Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Uygulama Yönetmeliği”nin 13 Eylül 2006 tarih ve 26288 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanması ile ilk yönetmelik yürürlükten kaldırılmış; düzenlediği konular sonraki yönetmelik kapsamına alınmıştır. Yönetmeliğin 63’üncü maddesinde “*Veteriner hekimlerin görevleri*” şu şekilde vurgulanmıştır:

⁶2006 yılında yürürlükten kalkmıştır.

Tablo 1. Evcilleştirme Kronolojisi ve Evcilleştirme Yerleri

Hayvan ⁹	Evcilleştirildiği Yer	Zaman
Köpek	?	MÖ ~14.000 – 30.000(?)
Koyun	Batı Asya	MÖ 8500
Kedi	Bereketli Hilal	MÖ 8500
Keçi	Batı Asya	MÖ 8000
Domuz	Batı Asya	MÖ 7000
Siğir	Doğu Sahra	MÖ 7000
Tavuk	Asya	MÖ 6000
Gine Domuzu	And Dağları	MÖ 5000
Taurine Cattle	Batı Asya	MÖ 6000
Zebu	İndus Vadisi	MÖ 5000
Lama ve Alpaka	And Dağları	MÖ 4500
Eşek	Kuzeydoğu Afrika	MÖ 4000
At	Kazakistan	MÖ 3600
İpekböceği	Çin	MÖ 3500
Çift Hörgüçlü Deve	Çin ya da Moğolistan	MÖ 3500
Bal Arısı	Yakındoğu ya da Batı Asya	MÖ 3000
Tek Hörgüçlü Deve	Suudi Arabistan	MÖ 3000
Banteng	Tayland	MÖ 3000
Yak	Tibet	MÖ 3000
Manda	Pakistan	MÖ 2500
Ördek	Batı Asya	MÖ 2500
Kaz	Almanya	MÖ 1500
Gelincik?	Mısır	MÖ 1500
Ren Geyiği	Sibiry	MÖ 1000
İğnesiz Arı	Meksika	MÖ 300 – MS 200
Hindi	Meksika	MÖ 100 – MS 100
Misk Ördeği	Güney Amerika	MS 100
Amerikan Papağanı(?)	Orta Amerika	MS 1000 öncesi
Devekuşu	Güney Afrika	MS 1866

⁹Animal Domestication - Table of Dates and Places - How did we ever manage to domesticate so many animals? By K. Kris Hirst Updated January 27, 2019. <https://www.thoughtco.com/animal-domestication-table-dates-places-170675>

süreçte zarar görmüş hatta hayatlarını kaybetmiştir. İlk insanların uygulamaları çeşitli tedavi metotları, bin yıllar içinde rahip, büyücü, şaman gibi bu işe meraklı ve yetkin kimselerin elinde toplanmıştır.

İnsan usunun dinsel, fizikötesi ve bilimsel evreleri, tıbbın evriminde ve buna bağlı olarak hastalıklara yaklaşımlar ve hastalıkların oluş nedenlerini sorgulamalarında da geçerli olmuş ve hastalıklar, ilk çağlardan beri onları meydana getirdiğine inanılan nedenlere göre tedavi edilmeye çalışılmıştır. Öyle ki insanoglunun gözle görülebilir nedenlerden oluşan hastalıklar (düşme sonucu oluşan kırık ya da yara vb) dışında diğer problemleri açıklamakta ve anlamakta yetersiz kalması, bunları güneş ve ay tutulması, şimşek çakması vb doğa olaylarına bağlamalarına yol açmıştır. Bugün bize kimi zaman garip hatta komik gelse de bu inanışlar, insanın çevresindeki bazı nesneleri tabulaştırmasına ve vücuda totem sembolü olarak yaptırılan dövmeler, muskalar gibi kimi koruyucular ile hastalığa neden olan kötü ruhların uzaklaştırılmasını tedavide bir seçenek olarak kullanmalarını sağlamıştır. Doğa olaylarının bir takım mistik güçlere dayandırılması, hastalıkların da tanrıların cezalandırmasına ve kötü ruhlara bağlanması “mistik dönemde” görülmektedir. Bu dönemde, insan ve hayvan hastalıklarının tedavisinde büyü ve sihir yöntemlerine başvurulmuştur.

Yazının icadıyla o zamana kadar birikmiş hekimlik bilgileri kayıt altına alınıp, her dönem sosyal hayatın merkezi olarak kabul edilen tapınak ve mabetlerde korunmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu tapınaklarda görevli olan din adamlarına hekimlik yapma imkanı doğmuştur. Yazılan tıbbi bilgilerin tapınak dışına çıkarılmasının yasak olması yanında, çok az kişinin yazıyı bilmesi de eklenince tıp, ister istemez din adamlarının yürüttüğü bir meslek haline gelmiştir. Dinsel dönemle birlikte, tedavinin sağlık mabetlerinde yapılarak ruhban sınıfının tekeline girdiği görülmektedir. İnsanlara uygulanan dini tedavilerin, hayvanlara da yapıldığı ilk çağlardan kalan belgelerden anlaşılmaktadır.

Yerleşik hayat öncesinde ve sonrasında hayvan-bağımlı bir yaşam sürdüren toplumlarda, salgın hayvan hastalıkları korku ve şaşkınlıkla izlenmiştir. İnsanlar, hayvanları gözlemleyerek elde ettikleri veri ve yöntemleri, deneme-yanılma yoluyla sağlamlaştırmışlar; bitkileri tedavi edici ve zehirli olma özelliklerine göre ayırt etmeye başlamışlar ve bunları değerlendirmişlerdir. Mistik dönem tedavi rituellerinde, bitki ve ilaç kullanımı din ve büyücülükle engellenmemiş, hatta bunların araştırılmasına izin verilmiştir. Bunlardan bazılarının diğerlerinden başarılı olduğu ispatlanmış ve ampirik dönem doğmuştur.

Bilimsel tıp dönemini başlatan kişi Hipokrat (M.Ö. 460-377) olmuştur. Hipokrat, acının büyüye başvurulmadan, hijyen ve kanıtlanmış tedavi metotları ile nasıl hafifletilebileceğini göstermiş; tıbbi kendi dönemi için yeni sayılabilecek, tarihsel bakımdan belirleyici bir yöne oturtmuştur. Hekimliği, din ve felsefeden ayırarak, klinik gözleme ve mantığa dayalı, tıbbi araştırma yöntemi geliştirmiş, tedavi sürecinde tanrıları ve büyüyü bir yana bırakmıştır. Örneğin, kutsal hastalık olarak bilinen epilepsinin bir beyin hastalığı olduğunu fizyolojik nedenlere dayanarak açıklamıştır.

Şekil 1 • MÖ 19. yüzyıldan kalma Babil anatomik koyun karaciğeri modeli (Shoja ve Tubbs, 2007).

yısıyla insanlarda diseksiyon yapılamadığı için anatomi bilgisi zayıf kalmıştır.

Karaciğer Mezopotamya milletlerinde oldukça önemli bir organdır (Şekil 1). Kan dolaşımının merkezi olmasından dolayı, hayatın merkezi olarak kabul edilmiştir. Günlük hayatın her aşamasında karaciğerle ilgili: “*Kalbin dinlensin, karaciğerin yatışsın*”, “*karaciğeri yanar*” gibi sözler kullanılmaktaydı. Yaşamın merkezi olarak kabul edilmesine rağmen karaciğerin anatomisi konusunda beklenildiği kadar gelişme kaydedilememiştir.

Mezopotamya ulusları koyunların, tanrının yeryüzündeki temsilcileri olduğuna ve koyun karaciğerinin insanların geleceği ile ilgili bilgiler taşıdığına inanmaktaydılar. Bu bilgilere ise karaciğerlerinin şekline bakarak ulaşılmaktaydı. “*Hepatoskopi*” (karaciğer falı) olarak adlandırılan bu yöntem tıpta da kullanılıyor, hasta birisinin hastalığının akıbetini öğrenmek niyetiyle kesilen kurbanın karaciğerine bakılarak hastalığın prognozu tayin edilmeye çalışılıyordu.

Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yapılan kazılarda Mezopotamya uluslarına ait olduğu anlaşılan, kilden yapılmış tabletlere rastlanmıştır. Karaciğer modeli olarak tasarlanan bu tabletlerin üzerindeki şekiller ve değişiklikler, bu tabletlerin eğitim amacıyla kullanıldığını göstermektedir (Şekil 1). Yani Mezopotamyalılar hepatoskopiye kuşaktan kuşağa öğretmek suretiyle yüzlerce yıl hekimlik uygulamaları içerisinde kullanmışlardır.

Eski Mısır’da Yaşanan Gelişmeler

Nil Nehri kıyılarında doğmuş ve yaşamış olan eski Mısır, Mezopotamya ve eski Hint uygarlıklarıyla aynı kaynaktan gelmektedir. Bu uygarlıkta, mumyalama tekniği olarak bilinen ve kadavra üzerinde birtakım işlemlerin yapılması esasına dayanan uygulama oldukça yaygın olsa da, dini

Pasteur, fermantasyon (mayalanma) üzerinde çalışırken mikroorganizmaların varlığına işaret ederek mayalanmanın kendiliğinden olamayacağını savunurken hastalıkların nedenini açıklama noktasında bir adım daha ileriye gitmiştir. Mikroorganizmaların varlığına dair ilk ispatlar ve yaşanan gelişimler ile birlikte ilerleyen bakteriyoloji biliminde önemli bir isim olan Louis Pasteur'un çalışmaları ile bulaşma ve mikroorganizma kavramları somut temellere oturmuştur. Hekim olmamasına rağmen, hastalıklara mikroorganizmaların sebep olduğunu kanıtlamış, kuduz, şarbon (antraks) ve tavuk kolerası aşılarını bulup uygulamış, *pastörizasyon* yöntemini geliştirip bakteriyolojiye büyük hizmet etmiştir. Bununla birlikte Pasteur mikropaları keşfedip, salgın hastalıklara çare bulma metodunu belirledikten sonra, kuduz ile ilgili çalışmalarında hastalığın teşhisini koyup, kuduz bir köpeğin ısırdığı çocuk üzerinde aşı denemesi yaparak, çocuğun tedavisi sağlamıştır.

Bakteriyoloji alanının 19'uncu yüzyılın bir diğer ünlü ismi olan Robert Koch (1843-1910) şarbon (antraks) üzerinde çalışmalar yapmış, bakteriyolojiye yeni fikstasyon (tespit) ve boyama teknikleri geliştirmiş, mikroorganizmalar üreterek yaşam sikluslarını incelemiştir. Koch devam eden çalışmalarla bir adım daha ileriye giderek tüberküloz (verem) hastalığının etkenini keşfederek literatüre büyük bir katkı sağlamış; bu buluşuyla 1905 yılında Nobel Ödülü kazanmıştır.

Aşağıda yer alan tabloda mikroorganizmaların keşfi ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Tablo 1).

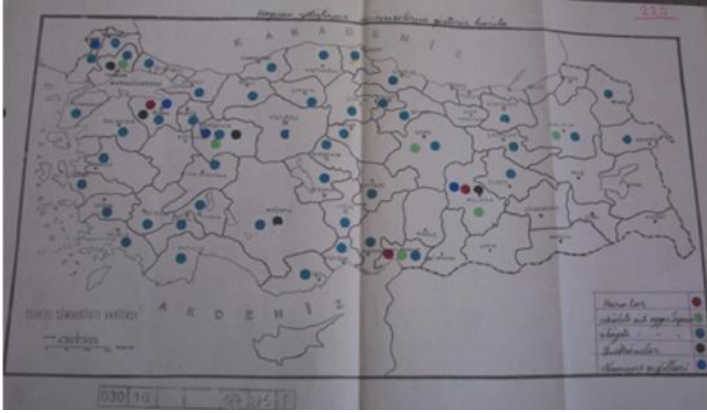
Tablo 1. Mikroorganizmaların Tarihçesi (Demirhan,1982; Aydın, 2006)

Amipli dizanteri	Loesch	1875
Belsoğukluğu (Gonore)	Neisser	1879
Tifo	Ebert, Gaffky	1880
Cüzam-Lepa	Hansen	1880
Sıtma	Laveran	1880
Tüberküloz	Koch	1882
Difteri	Klebs, Loeffler	1884
Tetanoz	Nikolaier, Kitasato	1884
Pnömoni	A. Fraenkel	1884
Epidemik menenjit	Weichselbaum	1887
Malta Humması	Bruce	1887
Yumuşak Şankiroft Chancre	Ducrey	1892
Gazlı Gangren	Welch	1892
Veba	Yersin, Kitasato	1894
Botulizm	Van Ermangam	1894
Basilli Dizanteri	Shiga	1898
Uyku Hastalığı (Sleeping Disease)	Bruce, Dutton	1901
Frengi (Sifilis)	Schaudinn	1905
Boğmaca	Bordet	1906

altında toplayarak, sağlığın bir bütün olarak ele alınmasını ve bu konudaki mücadelenin aynı anda, birlikte yürütülmesini hedeflemiştir. Tüm bunlar, veteriner halk sağlığı çalışanlarının ve ilgili kuruluşların bazı temel konularda daha bilinçli ve organize çalışmalarının gerekli olduğunu göstermiştir. Nitekim son yıllarda uluslararası kuruluşların yayınları başta olmak üzere konu ile ilgili kaynaklarda veteriner halk sağlığı etkinlik alanları, temel ve diğer alanlar olarak iki grupta ele alınmıştır.

Tablo1. Veteriner hekimlerin halk sağlığını koruma amacına yönelik görev yaptığı kurum ve kuruluşlar ile veteriner hekimliğin insan sağlığına yönelik başlıca görevleri (Dinçer ve Sarımehtemoğlu, 2011)

KURUM	zoonozların eradikasyonu ve kontrolü	Besinlerin muhafazası ve kontrolü	Çevre koruması	Karşılaştırmalı tıbbi araştırmalar	Sağlık eğitimi	Sağlık hizmetleri yönetimi	Ruh sağlığı ve özürler	Acil tıbbi hizmetler	Hayvansal ürünlere ilişkin insan sağlığı
Kasaplık hayvan yetiştiriciliği	+	+	+	+	+	-	-	+	+
Ev ve süs hayvanları	+	-	+	+	+	-	+	+	-
Koruyucu hekimlik	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Gıda ve ilaç dairesi	+	+	+	+	+	+	-	-	+
Sağlık Bakanlığı Hastalık Kontrol Merkezi	+	+	+	+	+	+	-	-	-
Ulusal Sağlık Enstitüsü	+	-	+	+	+	+	-	-	-
Merkezi ve Yerel Sağlık Dairesi	+	+	+	+	+	+	-	+	+
Savunma Bakanlığı	+	+	+	+	+	+	-	+	+
Huzur evleri	+	-	-	+	+	+	-	-	-
Tarım Bakanlığı	+	+	+	+	+	+	-	-	+
Et muayenesi	+	+	-	+	+	+	-	-	+
Tarımsal araştırma hizmetleri	+	-	-	+	+	+	-	-	+
İl hayvan sağlık merkezleri	+	+	+	+	+	+	-	-	+
Balık ve Av Hayvanlar Dairesi	+	+	+	-	-	-	-	-	-
Çevre koruma dairesi	+	-	+	+	+	+	-	-	-
Ulusal Uçay ve Hayvancılık Kurumu	+	-	+	+	+	-	-	-	-
Veteriner Fakülteleri ve diğer sağlık okulları	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Ulusal Deniz ve Atmosfer yönetimi	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Araştırma enstitüleri	+	-	+	+	+	-	-	-	+
Sanayi örgütleri	+	+	+	+	+	-	-	-	+
Hayvanat bahçeleri	+	-	+	+	+	-	-	-	-
Yardım dernekleri	+	-	+	+	+	+	-	-	-

Şekil 3 • Kurulan hayvancılık yetiştirme kurumlarının yerlerini gösterir harita (Anon 1946)

- Mercimek aygır deposu
- Uzunyayla aygır deposu
- Arga aygır deposu
- Ilica aygır deposu
- İnekhaneler:
 - Çifteler inekhanesi
 - İnanlı inekhanesi
 - Karacabey inekhanesi
 - Sultansuyu inekhanesi
- Numune ağlları:
 - Çifteler ağılı
 - Karacabey ağılı
 - Edirne ağılı
 - Sultansuyu ağılı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşun sonra hayvancılığın en büyük sorunları arasında yer alan hayvan ıslahı, bilimsel yöntemlere dayalı olarak yeniden kurgulanmış ve başarılı şekilde ülke hayvancılığı gelişim göstermiştir.

Kaynaklar

- Anon (1946): T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Cumhuriyet döneminde yapılan haralar, ahırlar ve hayvan hastalıkları ile mücadele merkezleri hakkında hazırlanan raporlar, grafikler ve fotoğraflar. Belge No: 030.10.187.285.1, 110 s.
- Bahar Hİ. (2008): Sosyoloji. Birikim Matbası, Ankara.
- Dinçer, F.: Türkiye'de Bilimsel Veteriner Hekimliğin Başlaması, Evreleri ve İlim Tarihimizdeki Yeri. AÜ Elazığ Vet.Fak.Derg., 2(1):81-91, 1975

Şekil 1 • İlk veteriner okulunun kurucusu Claude Bourgelat (Cottureau ve Godde, 2011).

gündeme getirmiş ve bu donanımı sağlamak üzere ilk veteriner okulu 1762 yılında Claude Bourgelat tarafından Fransa'da kurulmuştur (Şekil 1).

Veteriner okulunun açılışına kadar geçen zamanda hayvan hastalıklarıyla ilgilenen kişiler her ne kadar kendi deneyimleri doğrultusunda ampirik uygulamalarla hastalıkları tedavi etmeye yönelik girişimlerde bulunmuşlarsa da bilimsel anlayıştan uzak olan bu uygulamalar özellikle salgın hastalıklar karşısında bir fayda sağlamamıştır. Buradaki “bilimsel” sözcüğü bilime dayalı bilgi anlamında kullanılmıştır. Bilimdeki bilgi, sistemli ve tutarlı bir bilgi türü olup, olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurmayı amaçlamaktadır. Oysa ki ampirik bilgi, gündelik yaşamda deneme-yanılma yöntemiyle genellemeler yapan bir bilgi türüdür. Kişisel deneyime dayalı olan bu bilgi türü kesin bir doğruluk taşımaz ve araştırmaya kapalıdır. Doğru bilgiye ulaşma gayreti olarak tanımlayabileceğimiz araştırmalar ancak bilimsel bilgi ile yüklenen kişiler tarafından yapılabilir. Dolayısıyla, 1762 yılı öncesinde usta-çırak ilişkisiyle yetişen kişilerin hayvan hekimliğine ilişkin yaptıkları ampirik uygulamalar tutarlı bir gelişim gösterememiştir.

Kuşkusuz sığır vebası salgınlarının getirdiği çaresizlik bilimsel temellere dayanan veteriner hekimliği öğretimine duyulan ihtiyacı yadsınamaz bir duruma getirmiştir. Ancak veteriner okulunun kuruluşu tek bir sebepten değil, birçok etkenin rol oynadığı belirli bir sürecin sonunda meydana gelmiştir. Bu süreç, toplumları derinden etkileyen kültürel, bilimsel ve teknolojik ilerleme ile birlikte gelişmiş, ilk veteriner okulunun Fransa'da kurulması için hazırlayıcı zemini oluşturmuştur. Söz konusu dönemde gerçekleştirilen karşılaştırmalı hekimlik çalışmaları, veteriner hekimliğin bilimsel gelişimini filizlendiren ilk çalışmalar olarak karşımıza çıkmakta-

Şekil 7 • Yüksek Ziraat Enstitüsü (Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Prof. Dr. Ferruh Dinçer Veteriner Hekimliği Tarihi Müzesi Arşivi).

profesörlerin idaresinde yürütülmüştür (Şekil 8). Bu öğretim üyeleri, Yüksek Ziraat Enstitüsünün kurulmasına ve gelişmesine, eğitim ve araştırmada Batı’nın bilimsel geleneğini yerleştirmede katkıda bulunmuşlar, sonra da yerlerini yetiştirdikleri Türk bilim insanlarına bırakmışlardır. Yüksek Ziraat Enstitüsünün kuruluşunda yer alan amaçlar;

“Bir tarım ülkesi olan Türkiye Cumhuriyeti’nde ziraat, orman ve veteriner hekimliğin esaslı şekilde iyileştirilmesine ve düzeltilmesi,

Devletin ziraat, orman ve veteriner hekimliği alanında ihtiyaç duyduğu bilim insanlarının ve büyük çiftlikleri idare edebilecek uzmanların yetiştirilmesi,

Şekil 8 • Yüksek Ziraat Enstitüsünde anatomi uygulamalarından bir görüntü (Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Prof. Dr. Ferruh Dinçer Veteriner Hekimliği Tarihi Müzesi Arşivi).

rilmesi amacıyla Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi'nin (Muavin Baytar Mektebi) kurulmasına öncülük etti.

Türkiye'de sivil veterinerlik öğretiminin ve teşkilâtının kurucusu ve geliştiricisi olarak kabul edilen Mehmet Ali Bey, 1911 yılında emekli oldu ve 1923 yılında vefat etti.

Kaynaklar

- Bekman M: Veteriner Hekimliğimizin Büyükleri (Biyografi). Marifet Basımevi, İstanbul, 1945.
- Çeşme V: Halkalı Ziraat Mektebi: Eğitimi, eğitimci kadrosu, örnek çiftliği ve yayınları. Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 2014, 16(1), 73-99.
- Dinçer, F: Türkiye'de kurulan veteriner dernekleriyle bugüne kadar olan gelişmeleri. Türk Vet Hekim Der Derg, Yeni Desen Matbaası, Ayrıbasım, 1965, 487-502.
- Erk N, Dinçer D: Türkiye'de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1970
- Melikoğlu Gölçü B, Osmanağaoğlu Sanal Ş: Mecmua-i Fünun-ı Baytariye: İnceleme ve özetli bibliyografya. Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 2012, 14(1): 45-88.
- Melikoğlu Gölçü B, Özgür A: Osmanlı Devleti'nde sivil veteriner hekimliğine yönelik ilk mevzuat düzenlemeleri. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 2015, 62 (1): 7-12.
- Özlü Z: 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devletinde veterinerlik mesleği ile ilgili bir değerlendirme. Belleten, 2012, 76 (275): 239-260.
- Tan S, Genç SV: Mülki Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi (Muavin Baytar Mektebi): Kuruluşu ve İşleyiş Esasları. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 2018, 24 (6): 807-813.

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936): Mehmet Akif Ersoy, 1873 yılında İstanbul'da doğdu. 1889 yılında Sivil Veteriner Okuluna ilk kaydolun öğrencilerden birisi oldu ve 1893 yılında okulu birincilikle bitirdi. Mezuniyetinden hemen sonra Orman, Meadin ve Ziraat Nezareti Beşinci Umur-ı Baytariye ve İslah-ı Hayvanat Şubesinde (Orman, Maden ve Ziraat Bakanlığı Beşinci Veteriner İşleri ve Hayvan İslahı Şubesi) memurluğa atandı. Bundan birkaç ay sonra, müfettiş yardımcısı olarak çalışmaya başladı. 1909 yılında Veteriner İşleri Müdür Yardımcılığına terfi etti. Çalışmaya başladığı tarih olan 1893'ten istifa ettiği 1913'e kadar geçen 20 yıllık süre içinde Bakanlık adına birçok seyahat (Rumeli, Arnavutluk, Anadolu, Arabistan) gerçekleştirdi ve bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla mücadelede bulundu. Edirne, Şam, Halep ve Adana illerine de görevlendirilen Mehmet Akif, halk ile yakın temasta bulunarak memleketin sosyal durumunu ve sorunlarını yerinde görme imkanı buldu.

Mehmet Akif, 1908 yılında ilk veteriner hekimliği derneği olarak kurulan "*Osmanlı Cemiyet-i İlmiye-i Baytariyesi*" adlı derneğin kurucularından biriydi ve derneğin yönetim kurulunda başkan yardımcısı olarak görev aldı. Ayrıca söz konusu derneğin yayın organı olan ve veteriner hekimliği konularını içeren ilk bilimsel nitelikli meslek dergisi olan "*Mecmua-i Fünun-ı Baytariye*" adlı derginin yayın kurulu üyeleri arasında yer aldı. 1910 yılında İstanbul'da kurulan "*Baytar Mekteb-i Âlisi Mezunin*

İlk Kadın Veteriner Hekimlerimiz: Kadınların eğitime katılma konusuna olan ilgi özellikle 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla başlamış ve kadın öğrenciler ilk kez 1842 yılında Tıp Okulunda Ebelik eğitimi almaya başlamıştır. Kadın öğrencilere yükseköğrenimde eğitim şansı ise ilk kez 1914 yılında verilmiş olup, özellikle 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yükseköğrenimdeki kadın öğrenci sayısı artmaya başlamıştır.

Merver Ansel (? , ?)

Hakkında fazla bilgi bulunmayan Merver Ansel'in, YZE Veteriner Fakültesinden 1935 yılında mezun olarak Türkiye'nin ilk kadın veteriner hekimi ünvanına sahip olduğu bilinmektedir.

Sabire Aydemir (1910-1991)

1910 yılında Kastamonu'da doğan Sabire Aydemir, 1937 yılında YZE Veteriner Fakültesinden mezun olan 10 kadından birisidir. Ankara Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsünde bakteriyoloji dalında asistan olarak beş yıl çalışmış ve Bakteriyoloji Mütahassısı (uzmanı) ünvanını elde etmiştir.

İstanbul'da bulunan Pendik Bakteriyoloji ve Araştırma Enstitüsü ve Ankara'da bulunan Etlik Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsünde Bakteriyolog Veteriner Hekim olarak çalışmış olan Aydemir, Samsun'un Atakum ilçesinde bulunan Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü kuduz laboratuvarından emekli olmuştur. İngilizce ve Almanca bilen Aydemir, 1991 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

2022 yılında memleketi Kastamonu İnebolu'daki Kent Müzesinde adına, geçmiş, eşyaları ve ödülleri içeren bir köşe düzenlenmiştir.

Kaynaklar

Ankara Bölgesi Veteriner Hekimler Odası. Sabire Aydemir 113 Yaşında! Erişim adresi: <https://www.avho.org.tr/sabire-aydemir-113-yasinda/>

Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi. Sabire Aydemir: Türkiye'nin ilk kadın veteriner hekimlerinden. Erişim adresi: <http://www.veterinary.ankara.edu.tr/2022/02/01/sabire-aydemir-turkiyenin-ilk-kadin-veteriner-hekimi/>

Babacan, M: Tanzimat sürecinde eğitimde batılılaşma hareketlerimiz. Tarih Kritik, 2023, 9 (3): 247-249.

Küçükaslan Ö, Başağaç Gül RT, Ünsal A: The first female academicians in Turkish veterinary education . Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 2017, 64 (4): 255-260. DOI: 10.1501/Vetfak_0000002807

Türk Veteriner Hekimleri Birliği. İlk kadın Mikrobiyolog, Veteriner Hekim Sabire Aydemir. Erişim adresi: <https://tvhb.org.tr/2022/02/01/12457/>

ARADIĞINIZ TÜM TIP KİTAPLARI BU ADRESE

www.guneskitabevi.com

GENEL DAĞITIM

GÜNEŞ TIP KİTABEVLERİ

ANKARA

M. Rauf İnan Sokak No: 3
06410 Sıhhiye / Ankara
Tel: (0312) 431 14 85 • 435 11 91-92
Faks: (0312) 435 84 23

İSTANBUL

Gazeteciler Sitesi Sağlam Fikir Sokak
No: 7 / 2. Esentepe / İstanbul
Tel: (0212) 356 87 43

KADIKÖY

Rasimpaşa Mah. İskele Sokak
No: 4 / A. Kadıköy / İstanbul
Tel&Faks: (0216) 546 03 47

Türkiye'nin her yerinden...

0505 734 13 13

ISBN 978-625-6065-24-6

